

Софија Милорадовић¹

Институт за српски језик САНУ
Београд

Ново дело положено у лингвогеографску ризницу

[Rec.] Веселинка Лаброска, & Марјан Марковић (Уред.). **Македонски дијалектен атлас : од ризницата на картотеката – лексички материјали = Macedonian dialect atlas : from the treasury of the dialectal archive – lexical materials.** – Скопје : Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", Одделение за дијалектологија на македонскиот јазик : Македонска академија на науките и уметностите. Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“, 2024. – 250 стр. : карти.

У протеклој 2024. години објављен је у Скопљу и трећи крупан резултат македонских дијалектолога везан за план лингвистичке географије – *Македонски дијалектен атлас. Од ризницата на картотеката – лексички материјали*, који је заједничким трудом припремило 16 аутора из Одељења за дијалектологију при Институту за македонски језик „Крсте Мисирков“ и из Истраживачког центра за ареалну лингвистику „Божидар Видоески“ Македонске академије наука и уметности, те су ове две институције издавачи новог дела македонске дијалектологије и лингвогеографије. Том су као главни уредници потписали проф. др Веселинка Лаброска, дописни члан МАНУ,

¹ Sofija Miloradović, Professor, Serbian Academy of Sciences and Arts, Institute for Serbian Language, Belgrade, Republic of Serbia.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3889-4911>.

e-mail: sofija.miloradovic@sanu.ac.rs.

и академик Марјан Марковиќ, док су рецензенти тома академик Зузана Тополињска, проф. др Лилјана Макаријоска, дописни члан МАНУ, и проф. др Максим Каранфиловски.

Прва публикација ове врсте, под називом *Македонски дијалектен атлас – пролегомена (воведниот том на МДА)*, објављена је у Скопљу 2008. године од стране Института за македонски језик као издавача; главни редактор била је, нажалост данас покојна, др Убавка Гајдова, а рецензенти су били академик Зузана Тополињска и академик Петар Илиевски. О овој је књизи, у својој оцени објављеној у виду приказа 2010. у часопису *Македонски јазик* LXI (стр. 213–217), академик АНУРС Слободан Реметић закључио: „Све речено изнедрило је поучно прегледне карте, а знатна лексичка издиференцираност македонског дијалекатског комплекса преточена је у лако читљиво штиво“.

Друга публикација, *Лингвистички атлас на македонските дијалекти (според материјалите на Општословенскиот лингвистички атлас – ОЛА)*, објављена је 2020. године у издању МАНУ, ИЦАЛ „Божидар Видоески“, под уредништвом проф. др Марјана Марковића, тада дописног члана МАНУ, и потписало ју је пет реномираних међународних рецензената. У овом атласу представљен је македонски дијалекатски материјал који је у дугом низу година сакупљан према Упитнику ОЛА у 24 насеља, у складу с мрежом пунктова у ОЛА који се односе на македонску дијалекатску територију. Атлас садржи 50 карата са легендама униформне, вишеделне структуре, и у њему је на иновативан начин картографисан и интерпретиран македонски дијалекатски материјал који је израније публикован у неколико лексичких томова ОЛА.

Треће дело – том Атласа који ћемо овде сведено представити – одсликава лексичку разноврсност, богатство македонских народних говора, но синхрони план представљања сведочи на дубинском нивоу тога приказа о историјском развоју и језичким контактима кроз минуле векове на Балкану, а мозаик који чини чак 50 сабраних у ову књигу карата указује изнова на место македонског језика, тј. његових народних говора, у словенској језичкој породици. Свакако, и овај лингвистички атлас доноси низ драгоцених података за различите научне области и дисциплине изван лингвистичких и филолошких.

У Предговору који је дала Редакција овога тома и у Уводу који потписује дописни члан МАНУ Веселинка Лаброска налазимо све основне податке којима се ова публикација на 246 страна легитимише – неке од значајних даље наводимо. Први у низу лексичких томова планираних за објављивање представља резултат рада, али и одличне сарадње дијалектолога из Института и Истраживачког центра за ареалну лингвистику при МАНУ на једноме од капиталних пројеката Института за македонски језик „Крсте Мисирков“. Пројекат *Македонски дијалекатски атлас* иницирао је 1959. године и пословима везаним за њега руководио академик Божидар Видоески, но он је сачинио и упитник за теренски рад, бланковку и мрежу пунктова, осмислио фонетску транскрипцију и обављао теренски рад. У Предговору се одаје

заслужено признање претходницима и истиче континуитет „во обработката на лексичките карти“:

Поранешни соработници коишто се јавуваат како автори во овој том се следниве: Аритон Поповски, Коста Пеев, Маријана Киш, Убавка Гајдова, Васил Дрвошанов. Нивните карти и коментари, заедно со картите и коментарите на актуелните соработници, создаваат една целина во вид на лексички том од *Македонскиот дијалектен атлас*. Соработници од *Одделението за дијалектологија* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ се: Еленка Стоевска-Денчова, Светлана Давкова-Ѓоргиева, Гоце Цветановски, Веселинка Лаброска, Македонка Додевска, Дарко Томовски, како и надворешниот соработник-истражувач Ѓорѓе Геновиќ, а соработници од Истражувачкиот центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ при МАНУ се: академик Марјан Марковиќ, Ангелина Панчевска, Соња Миленковска и Давор Јанкулоски.

Троје последних именованих колега изработиле су карте уз помоћ савремене компјутерске технике.

Институтско одељење за дијалектологију располагае са три картотеке, а материјал који се налази у овом тому заснива се, како стоји у уводној речи уредника В. Лаброске, на делу лексема које се налазе у првој картотеци са појединачним називима распоређеним према семантичким пољима, а сакупљеним према Теренском упитнику Б. Видоеског. Пунктови, тј. насеља чији је говор истраживан, нумерисани су бројевима од 1 до 392, али заправо грађа се даје за 351 пункт, од чега се 215 пунктова налази на матичној територији, 98 у Грчкој, 28 у Бугарској, 9 у Албанији и 1 пункт у јужној српској покрајини Косово и Метохија (у уводној речи: Р Косово). Из објективних разлога недостаје материјал из дела пунктова изван матичне државне територије. Како у Уводу стоји, „фонетските записи на сите регистрирани лексички единици се дадени во комплетниот материјал, а со нив се означени и сите единечни називи во одделните коментари, додека во нумеричкиот индекс и во легендата на самата карта се дадени стандардни / стандардизирани форми на лексемите што се картографираат со одделни знаци“. Када је реч о начину картографисања, фонетске варијанте код појединих назива, као и творбене, представљане су само на неким од карата, тамо где се то сматрало значајним са дијалектолошког становишта, и то давањем истог симбола у различитим бојама (и нијансама – нап. С. М.) за дату лексему и њене (морфо)фонетске варијанте. Додајемо да се исто односи и на ретке двокомпонентне називе у односу на основну лексему. У уводној речи наводи се још и то да је велики део карата, и некадашњих и садашњих сарадника, већ био објављен у различитим научним публикацијама (као коментар и карта, или пак само као коментар), уз напомене да су раније објављиване карте и коментари троје преминулих аутора морали бити прерађени.

Поред уводних текстова, надаље том садржи списак истражених и обрађених пунктова, податке о становништву – демографски преглед у прошлости и према најновијим пописима, фонетску транскрипцију, карту са означеним трима целинама које чине западномакедонско наречје, југоисточно наречје и северни говори (према подели акад. Б. Видоеског), са представљеном рашчлањеношћу прва два наречја на различите говоре, бланко карту (тзв. бланковку) и списак карата. Централни део књиге чине карте са пратећим материјалом, а потом су дата и два списка – коришћене и консултоване литературе и скраћеница. Када је реч о списку карата, напомињемо да се уз називе карата (тј. „име“ картографисане лексеме) и њихове (ко)ауторе упућује и на тематске главе и бројеве питања из Упитника за МДА. Пратећи материјал уз сваку карту (са легендом у доњем десном углу) чине:

1. индекс са свим забележеним теренским материјалом у истраживаним пунктовима, представљеним помоћу назначене (а иновиране у складу са принципима употребе фонетских дијалекатских ћириличких ознака у славистици) фонетске транскрипције;

2. троделна табела – са графичким симболима за дату карту (знак у легенди, уобичајено, основне геометријске фигуре и неки др. симболи), сложеним по фреквентности одређених именовања, и звездом на крају којом се упућује на материјал и коментар (углавном јединично забележене лексеме), затим са забележеним формама лексема којима се у пунктовима именује тражени појам (што је резултат регистровања различитих лексичких база – нап. С. М.), те са бројевима свих пунктова у којима је свако од именовања забележено (подвучени су бројеви пунктова у којима се бележи више од једног именовања);

3. коментар који представља мини анализу дате карте, са доста корисних и значајних података, а који је структуриран на следећи начин: објашњење картографисане лексеме у односу на Упитник за МДА и његове целине; дефиниција из *Тумацбеног речника македонског језика (Толковен речник на македонскиот јазик)*; побрајање свих забележених лексема-именовања на македонској дијалекатској територији; свака од забележених лексема има свој мини коментар у коме се дају географски распоред на датој територији, са назначеним фонетским, деривационим и синтагматским варијантама, затим кратка етимолошко-семантичка анализа на основу релевантне литературе, и на крају податак о (не)постојању одређених именовања у речницима савременог македонског језика.

Наводимо тематске области из којих су издвојена одређена лексичка питања за израду карата: делови људског тела; физичке и психичке особине човека (па и апстрактне именице *лага*, *вистина*); родбински односи; одело и облачење; кућа и њени делови; предмети у домаћинству; храна и њена припрема; земљорадња; занатска делатност; домаће животиње; сточарство; дивље животиње, птице, инсекти (неки од делова тела код животињског

света уопште); биљни свет; транспорт и комуникација; обичаји и веровања. Највећи број карата односи се на називе у области делова тела човека, сродства, хране, земљорадње, домаћих животиња и сточарства, биљног света. По једним питањем представљене су само три области: занатска делатност – назив дрвене алатке на коју се намотава вуна за предење, комуникација – узан пут, тј. шумски путић, обичаји и веровања – митолошко биће *вампир*. Уколико погледамо врсту речи које су представљене, имамо 45 именица, 2 придева (к. 6 *шашилив*, *кривоглед*; к. 7 *грд*, *грозен*), два глагола – један везан за човека (карактерна црта) и један за животињу (сезонска промена длаке, крзна) (к. 10 *клевети*, *кодوشي*; к. 35 *митари* (*се*)), као и један синтагматски назив (к. 25 *пченкарен леб*).

Истичемо, по слободи резимирања нашег стручног погледа, три чињенице које сматрамо особито важним као одлике представљеног тома *Македонског дијалекатског атласа*: 1) разноврсност тематских области из којих су картографисана лексичка питања, приде зналачки одабрана да покажу законитости дистрибуције лексичких база – једнако и оних домаћих и оних у прошлости преузетих из генетски сродних и несродних језика – на читавом македонском дијалекатском терену; 2) садржајност и утемељеност коментара, 3) савремен приступ обради дијалекатске грађе, тј. избор традиционалних графичких симбола и избор боје (/нијансе дате боје) као диференцијалног обележја, што је пре свега учинило карте веома прегледним, а потом допринело и томе да корисник на релативно једноставан начин прати постојећа именовања и њихове (морфо)фонетске варијанте кроз читав том. Срећемо се на представљеним картама са најразноликијим типовима заступљености и географског распореда појединих лексема, дисперзивно распоређених или „окупљених“ у макро или микро ареале на терену трију македонских наречја и њихових говора, понегде западно и источно од дијагонале која иде – условно узев – правцем југозапад-североисток, уз спецификуме који су очекивани за говоре на лингвогеографској периферији, особито изван матице. Обимна и драгоценна грађа која је похрањена на страницама представљеног тома чека интерпретацију у ауторским радовима и студијама – почев од семантичко-мотивационих аспеката појединих лексема, преко резултата језичких контаката, па до лингвогеографског статуса, типова и међуодноса појединих ареала исте лексичке датости.

„Судбинско нешто се плело за века
од двете нишки, два созвучни збора...”

Овако је у чудесној и знаменитој песми *Везилка* певао један од великана македонске науке и културе – Блаже Конески. Том сваког лингвистичког атласа чини низ сазвучних, али и разнозвучних речи. Тако је у ризницу македонске лексичке баштине и лингвогеографских постигнућа положен, делом које смо представили, још један вредан „вез“ македонских колега дијалектолога – вредан за македонистику и за читаву славистику.

Summary

A new work placed in the linguistic and geographical treasury

The author provides a scientific overview and assessment of the linguogeographic work entitled "A new work deposited in the linguogeographic treasury Macedonian dialect atlas. From the treasury to the card index – lexical materials Skopje 2024".

Keywords: Macedonian dialectological atlas, linguistic geography, lexical material